

Catharijneconvent: monument met nieuwe toekomst

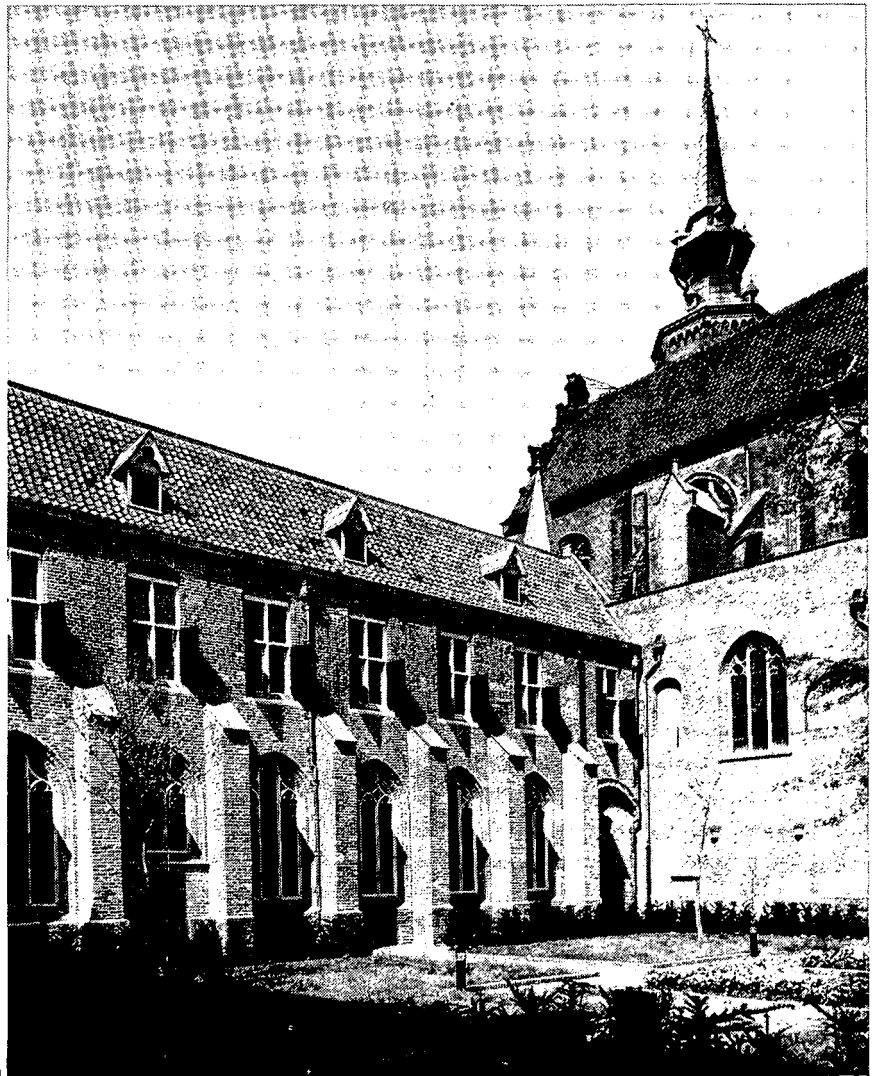
228 Het middeleeuwse Catharijneconvent in Utrecht, dat aangebouwd is tegen de St. Catharijnekkerk, de kerk waarin de aartsbisschop van Utrecht zetelt, is een nieuwe „levensperiode” ingegaan. Het is een rijksmuseum geworden, dat de geschiedenis van de christelijke cultuur in Nederland in beeld brengt. Geen kunstmuseum dus, maar een historisch museum. Zoals bijvoorbeeld het Scheepvaartmuseum een beeld geeft van de Nederlandse scheepvaart, zoals het Openluchtmuseum in Arnhem het leven op het Nederlandse platteland laat zien, zoals in het Rijksmuseum te Amsterdam onze vaderlandse geschiedenis wordt getoond en ga zo maar verder, zo haalt het rijksmuseum Het Catharijneconvent de godsdienstige geschiedenis van ons volk voor het voetlicht. Ook die van onze tijd. Geen kunstmuseum dus daar in het Catharijneconvent. Nu ja, zet meteen maar een dubbeldik vraagteken. Want dit museum is een oase van pure kunstgenieting. Je ontmoet er figuren als Geertgen tot Sint Jans, middeleeuwse beeldsnijders, Jan van Scorel, Pieter Saenredam tot en met Rembrandt. Je ziet er het fonkelende werk van goud- en zilverbewerkers, het stille werk van onze tingieters en het borduurwerk van onze naaldkunstenaars, die in het verre verleden kerkelijke gewaden met fijn goud- en zilverdraad versierden. De collectie kerkelijke textilia van het museum is de beste in Europa. Ook de verzameling boekbanden met schriftkunst, verlucht met kostelijke miniaturen, is uniek. Nee, je moet niet zeggen dat het niet zozeer een kunstmuseum is. Dat is het wél. Volop. Intussen: ik begrijp de kenschetsing historisch museum wel. Zeker wanneer ik op de zolderverdieping aandoenlijke roomse bidprentjes en protestantse zondagschoolplaatjes bekijk, alsmede vaandels en vlaggen van katholieke en reformatorische arbeidersbonden. Zelfs een affiche van het C.D.A. met een portret van Van Agt ontbreekt niet. Een tegenaffiche hangt er bij en daarmee is het museum historisch up to date. Gemakshalve sla ik nu maar over dat er ook een harmonium, die cirkelzaag des geloofs, staat met een zangbundel van Johannes de Heer. Liever had ik daar een koororgeltje gezien, een portatiefje of een positief, waar men op gezette tijden samen met

blazérs en strijkers zou kunnen musiceren, bijvoorbeeld tijdens een koffieconcertje op zondagmorgen. Want speellieden horen er bij in de historie van de christelijke kerk in dit land. Maar misschien is dit toekomstmuziek voor het Catharijneconvent.

Nog één opmerking over de collectie en dan hou ik op want ik moet haastig toe naar de restauratie van de conventsgebouwen. Er is een speciale zaal uitgespaard voor de tentoonstelling van een kleurig altaar uit het Amsterdamse Maagdenhuis (1787) en een eiken protestantse kansel met doophek uit Warder (N.H.) (ca. 1780). Dit zijn echte monumentjes en ze staan harmonieus bij elkaar. Daarmee komt precies tot uitdruk-

king wat de bedoeling is van dit museum.

In het Catharijneconvent zijn drie oude kerkelijke verzamelingen samengebracht. De drie zijn: het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht, het Bisschoppelijk Museum te Haarlem en het Oud-Katholiek Museum te Utrecht. Het Rijk interesseerde zich voor de plannen tot vereniging in één rijksmuseum onder voorwaarde dat ook de reformatie er bij betrokken zou worden. Het rijk wilde zich namelijk, en terecht, niet vereenzelvigd zien met een van de vele kerkgenootschappen in ons land. Aan deze voorwaarde is voldaan. In 1974 werd de Stichting Protestantse Kerkelijke Kunst in het leven geroepen en die leverde een

1
HET NIEUWE RIJKSMUSEUM HET
CATHARIJNECONVENT. HET PANDHOF MET
DE WESTELIJKE KLOOSTERGANG EN DE
ST. CATHARIJNEKERK

2
HET HOOFDGEBOUW VAN HET
MIDDELEEUWSE KLOOSTER. MET RECHTS
HET CHIRURGIJNSHUIS

interessante bijdrage. Vandaar die calvinistische preek-partij en dat roomse altaar in één zaal. Het is een symbool van verscheidenheid in eenheid.

Nog dit. Het spijt mij dat in het museum geen Mondriaan te zien is, of van een andere vertegenwoordiger van de Stijl-groep. Vele leden van die groep waren van huis uit calvinisten en zij toonden dat in de rechtlijnigheid en de hoekigheid van hun werk. Zij wisten dat soberheid geen uitdrukking van armoë is. Integendeel. Maar wie weet, misschien verwerft het museum nog eens een Mondriaan. Hij realiseerde z'n calvinistische kom-af in strakke lijnen en vlakken. Genoeg nu over het bezit van het museum. Het gaat hier om het gerestaureer-

de kloostercomplex en dat kan men beschouwen als het belangrijkste museumstuk. De entree tot de kloosterhof, die openbaar terrein is, vindt men vlak naast de kathedrale kerk aan de Lange Nieuwstraat. Die hof ademt rust en sereniteit. Je geniet er van Hollandse baksteengothiek, waarvan een groot deel moest worden hersteld in de wanden van de panden, met name langs de oostkant. Er was in de loop der eeuwen zoveel verknoeid en verkrot aan het convent, dat je niet alleen maar met een restauratie kon volstaan. Er was nieuwbouw nodig. Dat is gebeurd. Vakkundig en liefdevol. Thans is de kloosterhof een fijne pleisterplaats in Utrecht. Aan de kruidhof van het convent moet nog wel iets gebeuren, maar

230 dat komt wel terecht. De mensen van de plantsoendienst in Utrecht weten er alles van. Kijk maar naar hun tuin in de niet zo ver van het convent gelegen kloosterhof naast de Domkerk. Je moet er wel geregeld aan werken en dat kan een bezwaar zijn. Maar toch. Goed, wie in deze rustgevende atmosfeer van het Catharijneconvent vertoefde, gaat zeker ook naar binnen. Dat moet via de Zuilenstraat, met uitstekend gerestaureerde oude huizen, en de Nieuwe Gracht (nr. 63), waar een herenhuis staat op de plek waar eertijds het brouwhuis van het convent was gevestigd. Dat brouwhuis is weg, jammer genoeg, en het huis dat de stadstimmerman er in 1620, ten behoeve van zichzelf, van maakte, is wat het front betreft niet zo bijster interessant. Er is teveel aan vertimmerd in de loop der tijden. Nu is dat grote huis uitstekend gerenoveerd als entreegebouw van het museum. Dat was een heel karwei. Het gebouw, dat van buiten bekeken een ietwat puriteins karakter draagt en dat mag, wat mij betreft, gerust in Utrecht, was voor de restauratie in gebruik als laboratorium en de gevolgen daarvan waren goed zichtbaar: groen en geel uitgeslagen muren. Het gebouw was verkrot. Het is nu een ruim en fraai entree van het museum geworden. Intussen twee dingen: het huis waarin de medicijnmannen van het farmacielaboratorium hun werk verrichtten, geeft aan de achterzijde uitzicht op het chirurgijnshuis van het oude convent. Want het convent was eeuwenlang een hospitaal. Er zijn bij de graafwerkzaamheden voor de restauratie zalfpotjes gevonden alsmede aardewerken pijpjes waarmee de patiënten vermoedelijk heilzame kruiden inhaleerden. Goed, er is dus toch sprake van een band tussen het verre verleden en het jongste, althans tot voor kort. Een ander verband, en dat is het tweede punt: we zitten in het ingangsbouw op de plek waar eens het brouwhuis van de kloosterbroeders stond. Nu, aan het als entree en receptie gerenoveerde herenhuis is een restaurant toegevoegd waar men zich kan verpozen bij een hapje en een snapje. Daarin leeft de traditie van het brouwhuis voort. Intussen komen we terecht in de bouwgeschiedenis van het convent. Tussen, laten we nu maar zeggen het brouwhuis en het kloostercomplex is een onder-

3 PREEKSTOEL MET DOOPHEK UIT WARDER, CA. 1750; EEN VAN DE PRONKSTUKKEN VAN HET MUSEUM

FOTO'S: RIJKSMUSEUM HET CATHARIJNECONVENT, UTRECHT

doorgang gemaakt, een kelder als het ware, een lage brede overkoepeling en daarmee is nu eindelijk in onze tijd met uiteraard eigentijdse constructiemethoden gerealiseerd wat de bouwers altijd voor ogen heeft gestaan: een verbinding tussen convent en brouwhuis. In die doorgang komen de eerste tijden van het christendom in ons land tot leven, maar ik moet me, hoe moeilijk me dat ook valt, beperken tot de bouwkunst. De bouwgeschiedenis, beter gezegd de verbouwings-geschiedenis van het Catharijneconvent is nogal ingewikkeld. Die geschiedenis begint in de 12e eeuw want bij de recente restauratie werd een waterput opgegraven met tuitpotten en kannen uit die tijd, ja zelfs fragmenten van romeins aardewerk. In 1366 werd

een gasthuisje met 7 dubbele bedden overeind gezet bij een kapel van St. Aegten. In 1468 kwamen de Karmelieten er aan te pas en zij begonnen er te bouwen aan een kerk en een klooster. Dat verliep traag want de Karmelieten waren arm. In 1529 vestigden er zich de Johannieten, de ridders van St. Jan, maar zij vonden de behuizing te krap, Karel V stelde hen financieel in staat om een fikse uitbreiding te realiseren. Ook werd het bouwterrein vergroot. De Johannieten bouwden nieuwe ziekenzalen. In de reformatietijd valt het convent in handen van de Calvinisten, maar het blijft voorlopig nog een hospitaal. De inkomsten werden echter onder protestantse gegadigden verdeeld. Na 1600 stierven de Johannieten langzamerhand uit. Het convent werd tenslotte geleidelijk aan een wereldlijk ziekenhuis. Dan begint een geheel nieuwe fase in de geschiedenis. Het hospitaal wordt ook bestemd voor de verpleging van Engelse, Franse of andere gewonde soldaten. De eerste hoogleraar in de medicijnen te Utrecht geeft er aan de ziekbedden zijn colleges voor de studenten en vanaf 1636 kan men spreken van een academisch ziekenhuis. Na de 17e eeuw gaat het gasthuis langzaam maar zeker zijn einde tegemoet. De Staten van Utrecht verkopen de landerijen, later ook de gebouwen. Ik bespaar u een overzicht van datgene wat er sindsdien gebeurde. Het verviel tot een logement van passanten, onderofficieren en soldaten en vanaf 1852 wordt de grote refter verhuurd aan

de studenten turn- en schermvereniging Olympia. Na de eerste wereldoorlog werd het convent tot 1971 ook gebruikt als gymnastiekzaal voor scholen uit de Utrechtse binnenstad en tijdens de tweede wereldoorlog werd de refter een opslagplaats voor auto-onderdelen van de Duitse Wehrmacht. Intussen kreeg het complex ook een museale functie. In 1926 werd in beide vleugels van de kloostergang het Rijksbrandweermuseum gevestigd. Later kwamen er het Museum voor Nieuwe Religieuze Kunst, het Goud-Zilver- en Klokkenmuseum en het Nationaal Museum van Speeldoos tot Pierement bij. Afgezien van het religieuze kunstmuseum zijn deze verzamelingen nu elders gevestigd.

Deze ingewikkelde geschiedenis, waarmee telkens verbouwingen gepaard gingen, tastten de bouwkunst van het convent deerlijk aan. Voeg daarbij nog een paar rampzalige branden en het beeld is compleet. De restaurateur van nu, de Utrechtse architect C. A. Baart de la Faille, stonden dan ook voor een uiterst moeilijke opgave. Wat moesten ze in deze bouwkunstige janboel beginnen? Zij kozen voor een verregaande „terugrestauratie” in de oorspronkelijke stijl en lay-out van het convent. Terecht, ook al was er veel nieuwbouw nodig, want de oorspronkelijke bouw-bedoelingen werden destijds door de Johannieters niet allemaal verwezenlijkt. Dat is dan nu gebeurd. Eindelijk was er de kans. Gelukkig. Utrecht kreeg in het Catharijneconvent een gaaf rijksmuseum. Dat komt de stad dubbel en dwars toe.

De restauratie heeft vier jaar geduurd en kostte twintig miljoen gulden.

Ter informatie: het bureau Voorlichting van de gemeente Utrecht heeft ter gelegenheid van de opening van Het Catharijneconvent een bijzonder degelijke en rijk geïllustreerde brochure gepubliceerd, die is aan te vragen bij het Voorlichtingscentrum van de Gemeente, Vredenburg 90, Utrecht.